

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Лелека Ольга Василівна

УДК 172.4

**ДЕКОНСТРУКЦІЯ ЗЛА:
СОЦІАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІД РАДИКАЛЬНОГО ДО
БАНАЛЬНОГО**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Бойченко Михайло Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Шевчук Дмитро Михайлович,
Національний університет «Острозька академія»,
декан гуманітарного факультету;

кандидат філософських наук,
Гергун Артем Васильович,
Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАНУ,
молодший науковий співробітник
відділу соціальної філософії.

Захист відбудеться 28 грудня 2015 року о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 27 листопада 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Кивлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження полягає у необхідності прояснення та окреслення морального значення поняття «радикальне зло» на тлі історії даного терміну, що надасть можливість подальшого розуміння аналогічних актів злочинної діяльності.

По-перше, важливо прослідкувати еволюцію семантичного значення даного терміну, що здобував різноманітне смислове навантаження з часів його запровадження І. Кантом й у світлі сучасності. Запроваджений як суто моральний термін, поняття «радикальне зло» здобуло соціальних означень у світлі післявоєнного досвіду ХХ сторіччя. Тому смислове навантаження даного поняття характеризується відсутністю концептуальної єдності, що вимагає прояснення та детального аналізу.

По-друге, осмислення вимагає й відношення поняття «радикальне зло» до традиції, що передбачає осмислення новітніх форм зла пануючими засобами розуміння – залучення до наявних моральних концептів, оцінок та норм. Необхідно вказати на особливість власне радикального прояву зла та окреслити найбільш актуальні та ефективні шляхи їх усвідомлення. Пануюче різноманіття теорій та підходів до пояснення радикального зла вказує на відсутність однозначності щодо даного питання.

По-третє, прояснення вимагає й власне теоретичне різноманіття поглядів на проблему розуміння зла в межах історико-філософської думки. З часів античної філософії зло намагалися викреслити зі сфери буття, за часів Середньовіччя – примирити його існування із всемогутністю Бога, за Нового часу – представити зло та добро як результат інтерпретативного відношення людини до оточуючого світу. З появою практичної філософії І. Канта проблема зла стала питанням вільного людського вибору, оголивши проблему відповідальності та мотиву. А досвід ХХ сторіччя поставив актуальне питання інтеграції трагедій минулого у соціальний горизонт життя суспільства.

По-четверте, сучасна європейська громадськість перебуває у процесі повторного осмислення трагедійного минулого воєнних часів. Поступово приходить усвідомлення того факту, що радикальне зло є тією формою зlodіяння, пам'ять про яку завжди потребує її повторного перегляду у світлі сучасності. Тобто, подібні злочини завжди апелюють до відповідальності за скоєне у найширшому значенні даного терміну. На сьогоднішній день європейське суспільство перебуває на новому щаблі осмислення подій та трагедій минулого, усвідомлення легітимності застосованої міри відповідальності та покарання до злочинців, становлення та удосконалення міжнародних норм щодо попередження аналогічних трагедій у майбутньому.

По-п'яте, питання осмислення трагедії ХХ сторіччя є одним із ключових власне для України та українського суспільства. У цьому сенсі велике значення має не лише середнє геополітичне положення України, її активна залученість до історичних подій ХХ сторіччя, але й поява нових фактів, що вказують на необхідність усвідомлення українською громадськістю власної ролі у подіях минулого. Нагальність даного питання та проблему готовності українського

суспільства до її осмислення ілюструє судовий процес 2011 року над Іваном (Джоном) Дем'янюком. Його причетність до масових вбивств у концентраційному таборі «Собібор» було визнано та доведено як судовими процесами в Ізраїлі, так й Україні. Проте серія судових засідань знову продемонструвала нагальність повторного осмислення минулого даного питання на тлі сучасності.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Тема зла є однією із найбільш дискусійних у філософії, представляючи різноманіття теорій та підходів до усвідомлення актів злочинної діяльності. З часів появи екстремістських форм зла однією із актуальних суспільних та етичних тем стало питання примирення із трагедійним минулим та його осмислення.

Одним із векторів післявоєнного розгляду проблеми стало заперечення самого факту Голокосту – тенденція, що отримала назву «негаціонізм». На думку Т. Адорно у післявоєнний час заперечення було найпершою та найпримітивнішою реакцією суспільства на скоєне. Наступним етапом слугувало заперечення власне вини німецького народу та його безпосередньої участі у масових вбивствах воєнних часів. Книга Д. Гольдхагена «Добровільні виконавці волі Гітлера» стала приводом до історичних дискусій та одним із перших поштовхів до публічного обговорення та осмислення трагедії. Із усвідомлення вини та необхідності відповідного покарання постає й проблема подальшого розуміння феномену радикального зла. Нагальна необхідність пояснити та означити трагедійне минуле надала основу для побудови різноманіття теорій та поглядів.

Так, спроба визначення міри відповідальності за скоєне привела німецького філософа Г. Йонаса до питання співмірності болю масових вбивств із всемогутністю божественної сутності. Головним тезисом вченого стає обстоювання цінності життя та попередження аналогічних трагедій у майбутньому. Аналогічний тип поглядів представляє й Е. Левінас, обстоюючи поняття абсолютної відповідальності, тобто відповідальності не лише за себе, але й інших учасників суспільства. Г. Арендт стала одним із найбільш відомих апологетів на ниві дослідження природи радикального зла, його розуміння та усвідомлення міри відповідальності за скоєне. На думку вченої, за масовими вбивствами ХХ сторіччя стоїть елімінація гуманізму як всього людського – натальності, публічного простору, мислення та судження.

Варто зауважити, що Е. Левінас є одним із представників думки про неможливість однозначного та повноцінного розуміння проявів радикального зла. Вчені, що відстоюють непізнанність даного явища, апелюють до аналогії із категорією піднесеного І. Канта та сферою несвідомого З. Фрейда.

Так, Ж.-Ф. Ліотар порівнює радикальне зло із несвідомим афектом, що завжди залишається поза сферою повного розуміння та усвідомлення. Подібна радикалізація надала поштовх до більш сучасних досліджень щодо когнітивних та артикулятивних меж даного феномену. Наприклад, історики Д. Лауб та Ш. Фелманн переносять поняття індивідуальної травми на історичне тло, розглядаючи екстремізм ХХ сторіччя як один із проявів такого травматичного досвіду. Вчені все ж відстоюють тезис неможливості повноцінного

усвідомлення радикального зла, залишаючи за цим явищем певний ірраціональний характер. Історик К. Карут вважає особливістю травматичного досвіду ХХ сторіччя саме його діахронічний характер, тобто порушення часовості. Тим самим, вчена апелює не лише до несвідомого афекту, але й причини когнітивного ліміту категорії піднесеного – зміни часової форми сприйняття.

Натомість, ряд сучасних дослідників розуміють зло як горизонт життя людини, обстоюючи тезис можливості зрозуміти будь-який тип злочинної діяльності. Такий тип поглядів відстоюють сучасні дослідники Ф. Анкерсміт, Г. Вайт, І. Кабрера, М.П. Лара, А. Феррара, Г. Лейва тощо.

Серед вітчизняних дослідників, що вивчали тему радикального зла, особливості розуміння та покарання різноманітних проявів соціальної жорстокості, виявів екстремізму та тероризму у суспільствах можна назвати таких українських науковців як І.Г. Немчинов, Т.В. Розова, С.В. Куцепал, О.С. Скубашевська, В.Ф. Антипенко, В.О. Глушков, В.М. Дрьомін, В.П. Ємельянов, В.П. Журавльов, Н.А. Зелінська, В.В. Коваленко, О.М. Костенко, С.Я. Лихова, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та інші.

Водночас, сутнісний зв'язок радикального зла та банального зла у їхній послідовній соціально-філософській інтерпретації донині здійснено не було, що і зумовило актуальність даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Соціально-філософські проблеми розвитку людини, її освіти і культури» (затверджена рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, протокол № 10 від 24 квітня 2008 р.), що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук» (затверджений рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, протокол № 5 від 29 січня 2009 р. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 25 січня 2012 р.).

Метою дисертаційного дослідження є здійснення соціально-філософської концептуалізації дискурсу радикального зла для виявлення його вихідних моральних смислів і їхньої подальшої рецепції із врахуванням трагічного історичного досвіду ХХ століття і суспільно-історичних викликів сучасності.

Вказана мета вимагає послідовного розв'язання таких **дослідницьких завдань**:

- розробити спеціальну соціально-філософську методикку дослідження механізмів формування моральної свідомості;
- розкрити функціональність рефлексивного судження щодо вираження моральних смислів;
- обґрунтувати доцільність застосування деконструктивного підходу щодо розуміння радикального зла;

- уточнити значення номіналізації зла для утворення відповідного поняття у його історичному розвитку;
- уточнити підстави тенденції до заперечення можливості розуміння радикального зла;
- уточнити значення когнітивного потенціалу естетики для досягнення радикального зла;
- уточнити межі застосування мовних засобів для артикуляції моральних смислів;
- уточнити значення наративу як засобу формування моральної свідомості суспільства;
- виявити філософські засоби впливу на покарання проявів радикального зла;
- розвинути філософські положення щодо можливостей понятійного визначення і подальшого усвідомлення будь-якої форми зла.

Об'єктом дослідження є дискурс радикального зла як феномену суспільної свідомості.

Предметом дослідження є дискурс радикального зла у світлі питання його інтеграції до соціально-політичного життя суспільства.

Методологія дослідження. Методологію дослідження визначав базовий соціально-філософський підхід, у межах якого застосовувалися елементи методології постмодерну, герменевтики та історії понять. Для досягнення поставленої в роботі мети використовувався властивий постмодерну метод деконструкції як метод конструювання понять шляхом їхньої історичної реконструкції та побудови відповідного поняття. Методологія герменевтики була застосована для адекватного витлумачення місця проблеми зла у різних філософських традиціях. Досягнення мети роботи базується також на методологічному потенціалі рефлексивного судження щодо здатності естетичних засобів доповнювати межі людського розуміння та слугувати символічній та метафоричній артикуляції моральних смислів за умов морального колапсу. Також використано метод історії понять для виявлення змін у тих концептуальних контекстах, у яких використовувалися поняття «радикальне зло», «банальність зла». В межах дисертаційного дослідження також застосовано методи аналізу та синтезу, що дозволяють прослідкувати особливості кристалізації нових моральних смислів та прослідкувати недоліки попередніх поняттєвих означень. Також у межах загального соціально-філософського підходу застосовувалися окремі спеціально-наукові методи. У другому розділі використано метод історичного аналізу для дослідження еволюції поглядів на проблему радикального зла. Метод індукції застосований у третьому розділі для аналізу окремих фактів злочинної діяльності, свідчень очевидців з метою узагальнення уявлення про сутність феномену радикального зла.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у дисертації вперше здійснено соціально-філософську концептуалізацію радикального зла із застосуванням методу деконструкції даного поняття, що дозволило узагальнити і систематизувати його вихідні моральні смисли, а також здійснити їх рецепцію

із врахуванням трагічного історичного досвіду ХХ століття і суспільно-історичних викликів сучасності.

Вперше:

- розроблено і застосовано компенсаторну соціально-філософську методику визначення механізмів формування моральної свідомості суспільства за умов морального колапсу; суть застосованої методики полягає у використанні евристичного потенціалу естетичного досвіду для вираження та артикуляції проблемних моральних смислів;
- евристичність цієї методики обґрунтовано шляхом розкриття потенціалу рефлексивного судження як засобу експлікації моральних смислів естетичними засобами; обґрунтованість застосування рефлексивного судження до вираження моральних смислів доведена шляхом прояснення когнітивного потенціалу сфери естетичного на підставі символізму як виду інтуїтивного пізнання, а також виявлення взаємозв'язку сфер моралі та естетики на прикладі взаємної кореляції раціональної та естетичної ідей;
- обґрунтовано потребу застосування методу деконструкції для аналізу поняття «радикальне зло» шляхом його історичної реконструкції та побудови на її основі відповідного морального поняття; актуальність застосування методу деконструкції визначено необхідністю окреслення семантичних меж поняття «радикальне зло» на тлі історії, аналізом сучасних механізмів формування моральної свідомості суспільства в умовах кризи та нагальністю побудови відповідного морального поняття для означення трагедії;

Уточнено:

- значення номіналізації зла для утворення відповідного поняття у його історичному розвитку; номіналізація зла є питанням називання, тобто окреслення морального значення злочинця у вигляді поняття, що є свідченням суспільного усвідомлення морального значення скоєного; лише те, що підлягає називанню, підлягає й розумінню, тому номіналізація зла є однією із важливих умов на етапі розуміння та покарання злочину;
- підстави наявної тенденції до заперечення можливості розуміння радикального зла; історична реконструкція цього терміну дозволила окреслити наступні перепони на шляху до його усвідомлення: теодицея, часова діахронія та пошук раціонального мотиву, співмірного масштабу злочинця.
- роль та значення когнітивного потенціалу естетики у світлі проблеми номіналізації, а отже, й усвідомлення та розуміння радикального зла; естетичні засоби здатні слугувати символічному вираженню моральних смислів та формуванню колективної моральної свідомості суспільства щодо нетипового злочинця;
- експресивні межі мови та мовної метафори у її найширшому значенні як засобів артикуляції моральних смислів за умов морального колапсу; мовні засоби здатні слугувати вираженню новітніх соціально-моральних

смишлів, виконуючи роль «символу», тобто метафоричного означення нових явищ суспільної дійсності.

- роль та значення розповіді як методологічної умови формування моральної свідомості суспільства; розповідь очевидця про трагедійне минуле слугує поштовхом до дискусії у суспільстві, розуміння нагальної потреби інтеграції новітнього соціального явища до суспільної свідомості та рефлексії над відповідними даній потребі соціальними механізмами та засобами;

Отримало подальший розвиток:

- філософське обґрунтування моральних орієнтирів суспільства; усвідомлення морально негативного значення злочиння слугує необхідним ціннісним підґрунтям для подальшого формування відповідних законодавчих норм з метою покарати прояви радикального зла та попередити повторення аналогічної трагедії у майбутньому;
- осмислення можливостей понятійної концептуалізації і усвідомлення будь-якої форми зла, що є важливим чинником самовідтворення та саморозвитку суспільства; понятійному розумінню, зокрема, підлягає будь-яка форма екстремізму, у тому числі, радикальне зло.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у врахуванні альтернативних до загального теоретичного підходу шляхів розуміння радикального зла та інших проявів надмірної соціальної злочинності. Дисертаційна робота є спробою доповнити існуючі шляхи розуміння проявів надмірної жорстокості у суспільствах у світлі постмодерних тенденцій сучасності.

Практичне значення дослідження полягає у можливості залучення результатів морального усвідомлення до становлення та доповнення чинного міжнародного законодавства та легітимних норм, що будуть слугувати попередженню аналогічних злочинів у майбутньому. Адже початкове розуміння морального значення трагічних подій приходить із їх індивідуальним та колективним усвідомленням на рівні моральному.

Матеріали дослідження можуть бути використані при вирішенні конкретних теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із розвитком рефлексії над соціальними засадами моральної свідомості сучасного суспільства. Результати дослідження дозволяють відкрити нові перспективи для подальших досліджень, збагатити теоретико-методологічний інструментарій соціально-філософських досліджень за рахунок міждисциплінарних синтезів.

Отримані результати можуть бути використані при викладанні курсів соціальної філософії, етики, політичної філософії, естетики, а також літературознавства, політології, при підготовці спецкурсів для студентів філософських, історичних та соціально-гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи автора. Висновки і положення новизни одержані автором самостійно і знайшли відображення у його наукових публікаціях.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Загальні та окремі результати дослідження доповідались в межах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів: Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету» (2012-2015, м. Київ); Всеукраїнська наукова конференція «Філософські читання пам'яті Івана Васильовича Бойченка» (2012-2015, м. Київ); участь в обговоренні актуальних тем сучасності в межах таких конференцій як Всеукраїнська наукова конференція «Філософія: нове покоління - 2013. Проблема обґрунтування та шляхи аргументації» (м. Київ, 2013); Всеукраїнський круглий стіл «Антропологічний та соціокультурний виміри глобалізованого світу» (м. Київ, 2014); XIV Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки» (м. Київ, 2014).

Публікації. Основний зміст дисертації відображений у 10-и одноосібних публікаціях, з них – 5 одноосібних статей, які були опубліковані у фахових наукових виданнях України з філософських наук, 1 – у закордонному науковому виданні, 4 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до поставлених завдань та логіки дослідження дисертація містить вступ, три розділи, 14 підрозділів, висновки та список використаної літератури (205 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок, основна частина роботи – 168 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність дослідження, ступінь розробки проблеми у науковій літературі, визначається мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, визначається методологічна основа роботи, положення наукової новизни, що виносяться на захист, теоретична та практична цінність отриманих результатів, описується структура та обсяг дисертаційної роботи, наводяться дані щодо результатів апробації наукових досліджень.

У першому розділі «**Методологічні засади розуміння рефлексивного судження як засобу соціально-філософської експлікації моральних смислів естетичними засобами**» розкрито соціальний вимір розуміння поняття «радикальне зло», методологічні та концептуальні засади дослідження.

Підрозділ 1.1 – «Радикальне зло як соціальне явище» – висвітлює підґрунтя розуміння поняття «радикальне зло» як власне соціального феномену.

Головна проблема ХХ сторіччя і сучасності – моральна криза розуміння, прямим проявом якої є складнощі усвідомлення морального значення нетипових видів злочинів в межах пануючих категорій розуміння. Те, що не підлягає повноцінному усвідомленню, не може бути й назване, семантично окреслене та поняттєво визначене. Тому дисертаційне дослідження акцентує, в

першу чергу, на необхідності уточнення та прояснення соціального та морального значення поняття «радикальне зло» на тлі історії та сучасності.

По-перше, подібний підхід обумовлений необхідністю міждисциплінарного погляду на проблему розуміння зла. Якщо раніше дана тема відводилася лише сфері моралі, то в межах сучасного аналізу розуміння зла є міждисциплінарним. Формування моральних оцінок, дискусії у політичній сфері, розробка легітимних шляхів покарання зла на юридичній ниві – все це свідчення єдиного міждисциплінарного дискурсу. По-друге, вирішення кризи розуміння зла пов'язане із питанням соціальної стабільності. Розуміння зла є дієвим способом підтримання соціального гомеостазу. Зустрічаючись із невідомим явищем, такий соціальний гомеостаз здатен порушуватися, що перетворює соціальне зло на вагому дестабілізуючу силу. З цієї точки зору, проблема розуміння радикального зла постає, в першу чергу, у світлі соціальному. По-третє, варто зауважити, що саме творчість І.Канта у поєднанні із тенденціями соціального контексту дозволяють осмислити проблему радикального зла у новому світлі. Звичайна схильність до зла на основі егоїзму легко може набувати крайніх екстремістських форм за умов адаптації соціального контексту. Джерелом такої адаптації стає не просто підміна максимум за І.Кантом, але й самообман, тобто видавання аморальних максимум за моральні завдяки підтримці відповідної соціальної реальності. Тому у ХХ сторіччі радикальне зло має своїм джерелом не просто егоїзм, але й самообман на соціальній основі.

У підрозділі 1.2 – «Деконструкція як метод конструювання смислу» – проаналізовано доречність застосування методу деконструкції до дослідження вихідних моральних смислів поняття «радикальне зло».

Термін «деконструкція» застосовують у філософській практиці як достатньо агресивний метод, який радше передбачає деструкцію, ніж критику та інтерпретацію. Повертаючись до етимології слова, варто зауважити, що поняття «деконструкція» передбачає не лише деструкцію, але є, насправді, позитивним поняттям. Термін походить від латинського «struere», «destruere» та «construere», що позначає певний системний порядок. Суфікс «con» акцентує певний план, тому «de-struere» позначає не лише знищення, але й очищення, впорядкованість. Метод деконструкції передбачає розщеплення та упорядкування, надаючи самому терміну не лише негативного, але й позитивного значення. Деконструкція як метод не є орієнтованим на кінечний результат, оскільки деконструювання передбачає постійний процес переосмислення. Деконструкція є цікавою у контексті розгляду проблеми зла в межах даного дослідження завдяки своїй головній здатності — конструювати (будувати) смисл. В межах дослідження висувається тезис, згідно з яким свідченням розуміння морального значення злого вчинку є його поняттєве означення. Мається на увазі, що моральне поняття є доказом суспільного усвідомлення. Назвати, тобто означити семантично нове суспільне явище, передбачає побудову нового «семантичного ядра». У світлі такої перспективи метод деконструкції є найбільш вільною формою інтерпретації — вільною від догматичних настанов. За окремим поняттям не закріплюється постійне

семантичне ядро, воно може змінюватися в залежності від потреб часу. Основними етапами реалізації деконструктивного підходу в межах дисертаційного дослідження є історична реконструкція терміну «радикальне зло», аналіз його вихідних моральних смислів та суперечностей розуміння (другий розділ), а потім – окреслення новітніх шляхів усвідомлення морального значення аналогічних нетипових видів злочину (третій розділ).

У підрозділі 1.3 – «Обґрунтування когнітивного потенціалу сфери естетики» – показано когнітивний потенціал естетики, що здатен доповнювати на розширювати межі людського досвіду.

Розуміння когнітивного потенціалу естетики ґрунтується на утвердженні того факту, що лінійна часова форма є не єдиним темпоральним правилом, що здатне слугувати формуванню людського досвіду. На прикладі аналізу функцій уяви за І. Кантом показано, що уява здатна слугувати не лише поєднуючою ланкою між чуттєвим світом та категоріями розуміння, але й відповідати інтересам розуму та рефлексивного судження щодо інтерпретації природи як цілого, розширюючи тим самим межі людського розуміння. Несинтетичний характер естетичної свідомості відкриває нові когнітивні горизонти. Категорії розуміння більше не слугують для поєднання та логічного оформлення чуттєвого багатоманіття у формі досвіду. Натомість, в сфері естетичної свідомості уява слугує для рефлексивної специфікації категорій. Рефлексивне судження вказує на фундаментальний трансцендентальний принцип: встановлення єдності емпіричних принципів під егідою вищого принципу. Головна ціль даного принципу – систематизація законів природи. Завдяки продуктивній силі уяви можлива рівноправна координація частин системи, а не їх субординація. Однак відношення рівноправ'я, у свою чергу, вимагає зміни лінійної форми часу на таку концепцію, що враховує одночасне існування окремих частин цілого. І. Кант вказує, що предмети емпіричної когніції можуть бути визначені набагато більшою кількістю способів, ніж формальна умова часу.

У підрозділі 1.4 – «Піднесене як трансцендентальна умова єдності форми суб'єкта» – показано, що в межах естетичної свідомості категорія піднесеного здатна виконувати роль трансцендентальної умови визначення власної самоцінності суб'єктом.

Піднесене за І. Кантом завжди слугувало символом когнітивного ліміту. У дисертаційному дослідженні показано, що піднесене може бути артикульоване в межах трансцендентального принципу рефлексивного судження. У даному контексті піднесене постає не просто трансцендентним, але умовою відчуття людиною власної самоцінності та унікальності як моральної особистості. У даному сенсі можна назвати піднесене трансцендентальною умовою єдності форми суб'єкта, що у свою чергу, вказує на перспективу вираження та розуміння виявів трансцендентного засобами естетики. Стикаючись із абсолютною величиною як ідеєю розуму, уява продукує регрес, тобто заперечення лінійної часової форми сприйняття. Таким чином, уява насильно змінює темпоральне правило – це насилля над внутрішньою формою сприйняття, що дозволяє одномоментно зрозуміти цілісність раніше

сприйнятого різноманіття чуттєвості. При цьому відчуття, що викликає безпосереднє споглядання піднесеного, є результатом конфлікту розуму та уяви. Це відчуття «негативного задоволення», що виникає в результаті одночасної появи як задоволення від споглядання невизначеної цілісності, так і незадоволення. Лише за умов естетичної доцільності досягається їх єдність у відчутті. Конфлікт задоволення та незадоволення є доцільним, оскільки викликає у суб'єкта відчуття його надприродного морального призначення – єдність власної форми та інтеграцію думки.

У підрозділі **1.5 – «Основа експлікації моральних смислів естетичними засобами»** – показано можливість вираження моральних смислів естетичними засобами.

Аналіз категорії піднесеного доводить можливість естетичного розуміння трансцендентного на основі зміни форми внутрішнього сприйняття. При цьому досягається безпосереднє споглядання невизначеної цілісності. Натомість, естетичні ідеї здатні слугувати засобом вираження трансцендентного без «насилля» над формою часу, але через опосередкування символом. Саме естетична ідея слугує провідним містком між раціональною ідеєю розуму та її символічним унаочненням. У даному випадку, естетична ідея виконує функцію медіатора між даними чуттєвої інтуїції та ідеями розуму, дозволяючи виразити останні у якості символу. Тобто, уява функціонує за аналогією, коли інтуїтивний аналог раціональної ідеї специфікується як її символ, у тому числі й лінгвістичний. Тому у якості символу здатні виступати як мистецькі та художні образи, образи кінематографу, так і метафора мови. Адже для І. Канта знак мови є пустим та міметичним, а лише символ – смислоутворюючим.

Взаємозв'язок сфер естетики та моралі розкрито на основі інтерпретації відомого твердження І. Канта: «прекрасне є символом морального». Дане твердження традиційно розуміють як прекрасне є вираженням морального, але прекрасне у даному контексті здатне слугувати не просто вираженням, але символічним образом моральних ідей розуму. Саме завдяки естетичній ідеї можна специфікувати раціональні ідеї таким чином, щоб зрозуміти особливості їх змісту на прикладі більш простих емпіричних аналогів, що доступні чуттєвому сприйняттю та понятійному розумінню.

У підрозділі **1.6 – «Наратив як засіб соціально-філософської рефлексії зла»** – показано роль та значення розповіді як методу формування моральної свідомості суспільства та критичного мислення.

Саме із публічної розповіді про злочин розпочинається процес морального усвідомлення факту злочиння, формування морального відношення членів суспільства до трагедії. Тому саме розповідь дозволяє заповнити прогалину між власне злочином та усвідомленням його морального значення. Більш того, завдяки публічному представленню оповідей про трагедійне минуле, сучасний світ має відповідний словник термінів, що визначають та описують окремий вид злочинної діяльності, як на моральному, так і юридичному рівнях. Тому розповідь постає важливим інструментом формування моральної свідомості суспільства та розробки подальших засобів розуміння злого вчинку за умов «кризи метанаративів».

У другому розділі «Історична реконструкція зла як радикального явища» представлено аналіз поняття «радикальне зло» на тлі історії терміну.

У підрозділі 2.1 – *«Радикальне зло: зло, воля та свобода»* – представлено розгляд поняття «радикальне зло» у кореляції із традицією теодицеї.

В межах дисертаційної роботи теодицея розуміється як будь-яка спроба виправдати існування зла у суспільстві. Проте історична реконструкція розпочинається саме із доробку І. Канта як вченого-філософа, що вперше ввів в обіг власне поняття «радикальне зло», оголивши питання морального вибору та відповідальності. Під радикальним злом І. Кант розуміє вроджену схильність людини до перверсії максим. Вибір на користь максими морального закону залишається суто індивідуальним вибором, мотиви якого пізнати неможливо.

Г. Гегель є представником кульмінаційної точки, де зло постає необхідним щаблем розвитку суспільства. Вчений стверджує, для того, щоб людина перейшла від потенційно до актуально доброго, вона має пізнати зло, що «знімається» в актуалізації добра.

Джерелом зла в людині Ф. Шеллінг вбачає «сліпу волю», затьмарену бажанням. Тому зло з'являється там, де має місце розділення та перверсія першооснови та нею створеного, доброго та злого принципів за власним вибором кожної людини. Однак Ф. Шеллінг залишається у полоні теодицеї, намагаючись виправдати статус божественної сутності.

У світлі динаміки теорії ресентименту Ф. Ніцше деталізовано зазначений Шеллінгом ірраціональний аспект зла, що дозволяє зробити висновок про відсутність універсальної основи теорій розуміння зла, а також марності спроб виявити підґрунтя морального вибору людини між добрим та злим.

У підрозділі 2.2 – *«Постметафізичний погляд на проблему зла»* – здійснено аналіз основних перепон на шляху до усвідомлення та розуміння у суспільстві радикального зла та аналогічних нетипових проявів злочинної діяльності.

Т. Адорно постає одним із апологетів думки, що Голокосту не може бути виправдань. Проте для представників філософської думки посттоталітарного світу зло перебуває в опозиції до фігуративного синтезу І. Канта, тобто панує переконання, що радикальне зло не підлягає здатності людського розсудку до синтезу та категоризації. Причиною такої кризи розуміння визначають ірраціональністю радикального зла, яку уособлюють естетичне піднесене за І. Кантом та несвідомий афект за З. Фрейдом. Аналіз доробку представників першого типу поглядів – К. Карут, Ж.-Ф. Ліотар, Т. Адорно, Е. Левінас, а також представників другого типу поглядів – Ш. Фелманн, Д. Лауб – дозволив виявити спільний знаменник цих суміжних типів думок. Мова йде про порушення лінійної форми часу як в межах психології травми З. Фрейда, так і розуміння трансцендентного засобами логічного судження за І. Кантом. Порушення часовості слугує однією із основних причин для ствердження трансцендентності або непізнанності радикального зла.

У підрозділі 2.3 – *«Радикальне зло та відповідальність: особливості етичного осмислення»* – здійснено аналіз смислової трансформації поняття «відповідальність» у світлі соціального контексту ХХ сторіччя та сучасності.

Головна думка розглянутих у підрозділі філософів-моралістів – Г. Арендт, Г. Йонас, Е. Левінас – полягає у переконанні, що зло має бути обов'язково покаране. Тому відповідальність за злочини лежить не лише на совісті злочинця, але й суспільства. Той факт, що людина воліє залишатися гвинтиком тоталітарної системи, не звільняє її від відповідальності. Досвід ХХ сторіччя довів, що за масштабними моральними безчинствами стоять «банальні» виконавці, отже, злочинцем може бути звичайна людина зі стандартними людськими мотивами. Із появою нового типу злочину – злочину проти людяності – поняття «відповідальність» змінює своє смислове значення. Термін набуває більш широкого смислового навантаження: тепер недостатньо відповідати за власні помилки. Кожна людина не просто несе відповідальність за власні вчинки, проте є відповідальною за інших членів суспільства, збереження цінності життя та умов спільного співіснування у суспільстві та світі.

У третьому розділі «Номіналізація зла засобами рефлексивного судження» детально продемонстровано практичне значення рефлексивного судження для артикуляції нового морального смислу.

У підрозділі 3.1 – «Історичність поняття «зло» – розкрито особливості морального розуміння та понятійного окреслення новітніх типів злочину на тлі історії.

Правда ніколи не буває повною без можливості постійного перегляду подій минулого у світлі актуальних тенденцій сучасності. Тому історичність зла – це можливість ретроспективного погляду на злочини минулого з ціллю їх переосмислення у світлі сучасності. Лише такий підхід дозволяє задати основи «морального розуміння». Історичним прикладом такого процесу може слугувати післявоєнний досвід ХХ сторіччя: судові процеси у Нюрнберзі та Токіо, введення у 1959 році у міжнародний словник новітнього терміну «Голокост», судовий процес над Адольфом Ейхманом 1963 року, перша екранізація спогадів реальної жертви «Лихвар» – чорно-біла драма режисера С. Люмета тощо. Публічне представлення всіх вище названих спроб осмислити моральне значення скоєного вперше засвідчило усвідомлення найважливішого факту – нагальності осмислення морального значення трагедії. У дослідженні стверджується: тільки конкретне може засвідчити нагальність розпочинання процесу морального розуміння. Тому рефлексивне судження – це зв'язок між протиправним вчинком та його усвідомленням певною групою людей і, як наслідок, номіналізації. Результатом такого вираження є новий смисл, що слугує основою моральної переоцінки у свідомості суспільства. Прикладом такого осмислення, здатного доповнювати моральну свідомість суспільства, є слово «геноцид». Викарбуване Рафаелем Лемкіним, визначним польсько-американським юристом, даний термін віддзеркалює моральне значення фактів масових вбивства євреїв у воєнні часи. З цією метою Р. Лемкін створив слово-гібрид: латинське «genos» – раса та «cide» від «caedere» – вбити. В результаті з'явилося поняття «genocide» – скоординований план вбивства етнічних груп людей з метою їх тотального знищення.

У підрозділі 3.2 – «Моральний досвід ХХ сторіччя: рецепція

травматичного досвіду в межах рефлексивного судження» – здійснено рецепцію теорії рефлексивного судження у світлі її соціально-політичного значення.

Г. Арендт наголошує, що саме поетична мова здатна доповнити теорію судження, надаючи змогу виразити складні моральні значення. Роль В. Беньяміна для Г. Арендт є особливо показовою у тому сенсі, що трагічність минулого може бути усвідомленою та вираженою в естетичному образі. Мова йде про аналіз Беньямином відомої картини Клеє «Angelus Novus» – образ ангела історії. Це образ відповідальності, що лежить важким тягарем на плечах кожного. Саме завдяки такій естетичній експресивності створеного образу, образу-метафори, Г. Арендт називає Беньяміна не теоретиком, а поетом, автором «метафоричної інновації». І для Г. Арендт дана картина набуває відтінку імперативу: ми завжди повертаємося у минуле, щоб побудувати краще майбутнє. За такого підходу, розрив між теорією дії та судження у доробку Г. Арендт може бути осягнутий із зовсім іншої точки зору: моральне бачення спостерігача є дією, що слугує моральним орієнтиром, що має попереджувати аналогічні трагедії у майбутньому. Подібної точки зору дотримується і Ю. Габермас, вказуючи, що моральне та політичне судження – це два різні, але й залежні, рівні оцінки дійсності, і результатом їх взаємодії стає закон. Моральна оцінка злочиння має бути переведена на рівень типологізованого злочину, тобто злочину, за яким встановлене відповідне покарання.

У підрозділі 3.3 – «Рефлексивне судження: практичний аспект» – представлено порівняльний аналіз практичного застосування логічного та рефлексивного суджень для розуміння морального значення трагедії ХХ сторіччя.

Лише у практичному контексті можливо зрозуміти різницю між логічним та рефлексивним судженням. Тому до розгляду представлено дві роботи – «Потоплені та врятовані» П. Леві та «Що залишиться після Освенциму: архів та свідок» Дж. Агамбена. Обидва автори аналізують моральні питання доби масових вбивств та терору. Проте кожен вибирає власний шлях аналізу, приходячи й до різних висновків та вчинків. П. Леві закінчує життя самогубством, не знаходячи мотиву безпідставної жорстокості німецьких вояків тієї доби, а Дж. Агамбен акцентує на шляху узагальнення, де надмірна жорстокість, втрата людяності та антигуманістичні цінності стають характеристикою всієї епохи модерну в межах його теорії біополітики.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження вперше здійснено соціально-філософську концептуалізацію радикального зла із застосуванням методу деконструкції даного поняття, що дозволило узагальнити і систематизувати його вихідні моральні смисли, а також здійснити їх рецепцію із врахуванням трагічного історичного досвіду ХХ століття і суспільно-історичних викликів сучасності, а також подані рекомендації, які мають теоретичне та практичне значення. Вони конкретизовані в наведених нижче положеннях:

1. Розроблено та застосовано соціально-філософську методичку дослідження механізмів формування колективної моральної свідомості суспільства у ситуаціях морального колапсу, тобто за умов відсутності необхідних моральних орієнтирів. Оскільки розуміння та поняттєве визначення морального смислу злочинів передбачає історичну реконструкцію подій та смислів, саме історичність радикального зла визначено як одну із важливих умов формування моральної свідомості суспільства та рефлексії над скоєним у світлі сучасності. Здатність до ретроспективного погляду та дискусії у публічному просторі щодо минулої трагедії дозволяє визначити моральне значення нетипових видів злочинів саме на тлі історії та попередити аналогічні трагедії у майбутньому.

2. Виявлено переваги застосування рефлексивного судження задля усвідомлення та поняттєвого означення нових нетипових видів злочинної діяльності. Саме рефлексивне судження дозволяє подолати наступні слабкі сторони логічного судження: застосування суто лінійного правила часу, розуміння надприродного як когнітивної межі, застосування усталеної поняттєвої бази для формування досвіду.

3. Обґрунтовано доцільність застосування деконструктивного підходу до розуміння радикального зла. Деконструкція радикального зла передбачає: переконаність, що номіналізація зла (називання) рівнозначна його розумінню, номіналізація передбачає історичну реконструкцію терміну та власне побудову (конструювання) відповідного поняття. Застосування деконструктивного підходу дозволило, по-перше, здійснити історичну реконструкцію терміну та розв'язати нагальну соціальну проблему необхідності прояснення морального значення явища радикального зла серед різноманіття пануючих поглядів та теорій. По-друге, лише деконструктивний підхід дозволяє представити гідну альтернативу тенденції до заперечення пізнанності даного виду злочинної діяльності та надати перспективу підґрунтя для забезпечення гомеостазу суспільства та його розвитку в умовах надзвичайної ситуації та моральної розгубленості. По-третє, лише метод деконструкції відповідає завданню не просто інтерпретації, але саме побудови відповідного морального поняття, що віддзеркалює моральне значення нового типу злочинів. По-четверте, саме деконструктивний підхід надає можливість повноцінного дослідження природи радикального зла із врахуванням соціального контексту як минулого, так і сучасного, обстоюючи відсутність усталеного смислу понять, що потребують постійного перегляду та доповнення внаслідок рефлексії над скоєним.

4. Уточнено значення номіналізації зла для утворення відповідного поняття у його історичному розвитку. Номіналізація зла є питанням називання та поняттєвого вираження морального значення певного виду злочинів. В межах дисертації понятійне окреслення певного виду злочинів прирівнюється до усвідомлення та розуміння їх морального смислу. Оскільки прояви радикального зла відносять до «морального парадоксу», визначення, усвідомлення та розуміння якого породжує більше питань, ніж відповідей, постає проблема не лише можливості назвати, але й покарати відповідний тип злочинів. Тому окреслення ймовірних шляхів усвідомлення та розуміння

морального значення скоєного, а також вивчення механізмів формування моральної свідомості суспільства, є важливим аспектом номіналізації зла, а отже, й формування морального ставлення суспільства до минулих та сучасних трагедій.

5. Уточнено підстави тенденції до заперечення можливості розуміння радикального зла. Експліковано головні вади традиційної інтерпретації зла у світлі традиції теодицеї, що розуміється як будь-яка спроба виправдання існування зла у світі. У випадку із радикальним злом та іншими виявами екстремізму подібна точка зору веде до нівеляції покарання та відповідальності за злочини проти людяності. Радикальне зло засвідчує потребу його усвідомлення та розуміння, що є запорукою соціальної стабільності. Криза розуміння радикального зла у ХХ сторіччі обумовлена також застосуванням лише логічного судження до розуміння нетипових новітніх видів злочинів. Факти радикального зла засвідчують, що за відсутності готових понять неможливо підвести одиничне під загальне на основі лінійного правила часу – трансцендентальної схеми. Тому застосування логічного судження веде лише до апорій розуміння радикального зла та утвердження його непізнанності, тобто трансцендентності. Тому у післявоєнний період радикальне зло стало співзвучним до несвідомого афекту за З. Фрейдом та категорії піднесеного за І. Кантом, тобто проблеми порушення лінійної часової форми сприйняття або часової діахронії. Джерелом когнітивної кризи ХХ сторіччя також можна назвати стандартний підхід до розуміння та покарання злочинів – поняття «мотиву». Прояви радикального зла засвідчили той факт, що мотив злочину не завжди відповідає його масштабу на наслідкам, що ускладнює визначення відповідної міри покарання.

6. Уточнено значення когнітивного потенціалу естетики для досягнення радикального зла. Естетичні засоби здатні слугувати вираженню моральних смислів на підставі символізму як виду інтуїтивного пізнання. Символізм дозволяє розширити межі людського розуміння та представити складні для логічного усвідомлення випадки через поняття символу. У якості символу здатні функціонувати як окремі образи кінематографу, образотворчого мистецтва, художніх творів, розповідей очевидців тощо, так і знаки мови у їх метафоричному застосуванні можуть бути залучені до вираження морального значення трагедії за умови відсутності відповідних понять. У цьому сенсі естетичні засоби здатні слугувати інтерпретації наявного досвіду задля символічного вираження новітніх проявів та явищ соціальної дійсності.

7. Уточнено межі застосування мовних засобів для артикуляції моральних смислів. В умовах морального колапсу, коли пануючі поняття та моральні орієнтири, не здатні слугувати вичерпному розумінню нетипових видів злочинів, засоби та знаки мови здатні слугувати вираженню моральних смислів скоєного та формуванню моральної свідомості суспільства. Мовні знаки здатні виконувати не лише міметичну функцію, але й володіти самозначущістю символу. Прикладом такого застосування конструкцій мови може слугувати метафора, слова переносного значення. Тому актуальним є залучення як описових словесних дескрипцій, так і естетичних засобів (образи кіно, сюжетні

лінії книг, зображення картин, мовні метафори) до становлення морального значення та відношення до трагедії у публічному просторі.

8. Уточнено значення наративу як засобу формування моральної свідомості суспільства. Розповідь (наратив) є одним із головних засобів формування моральної свідомості суспільства. Саме в процесі розповіді відбувається перше усвідомлення морального значення нетипового злочинця. Тому наратив у найширшому значенні є першим кроком до публічної дискусії, в межах якої відбувається формування моральної свідомості суспільства. Тому розповідь є певним «містком» через прогалину між поняттям та конкретним фактом злочинця.

9. Виявлено філософські засоби впливу на покарання проявів радикального зла. Новітнє розуміння терміну «відповідальність», що відповідає потребам сучасності та трагічному досвіду ХХ сторіччя, передбачає розширення меж смислового навантаження даного терміну. Поняття «відповідальність» позначає не лише відповідальність за власні дії, але й дії, життя та добробут інших членів суспільства. Визнані на соціальному рівні моральні поняття здатні не лише виконувати роль морального орієнтиру суспільства, але й слугувати поштовхом до розробки відповідного нормативного еквіваленту для легітимного покарання відповідних типів злочинної діяльності.

10. Виявлено філософські положення щодо можливостей понятійного окреслення і подальшого усвідомлення будь-якої форми зла. Необхідність включення будь-якого типу злочинця у горизонт життя суспільства є важливим кроком на шляху до усвідомлення та розуміння морального значення скоєного. Визнання трагедії та рефлексія над минулим та теперішнім є необхідними превентивними засобами, що мають слугувати попередженню аналогічних злочинів у майбутньому. Тенденції до негационізму та утвердження трансцендетного розумінню мотиву злочинця залишають суспільство без засобів до розуміння морального значення скоєного та визначення відповідної злочину міри покарання. Тому евристичний потенціал естетики, показаний на основі застосування рефлексивного судження, дозволяє представити альтернативу логічному механізму усвідомлення за умов морального колапсу.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКЛАДЕНІ У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

Статті у наукових фахових виданнях

1. Лелека О.В. Перформативність дії за Ганною Арендт / О.В. Лелека // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – Київ, 2012. – Випуск 28. – С. 265-276.
2. Лелека О.В. Концепт «радикальне зло» за І. Кантом: роль та значення у соціальному контексті ХХ сторіччя / О.В. Лелека // Політологічний вісник: збірник наукових праць. – Київ, 2012. – Випуск 64. – С. 20-27.
3. Лелека О.В. «Радикальне зло»: роль та значення у сучасному соціокультурному контексті (за Ф. Ніцше) / О.В. Лелека // Гуманітарні студії.

- Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ «Київський Університет», 2012. – Випуск 14. – С. 164-170.
4. Лелека О.В. Естетична свідомість як засіб розширення когнітивних меж людського розуміння / О.В. Лелека // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К.:ВІР УАН, 2014. – Випуск 89 (10). – С. 303-305.
 5. Лелека О.В. Символізм як вид інтуїтивного пізнання за І. Кантом / О.В. Лелека // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К.:ВІР УАН, 2015. – Випуск 92 (1). – С. 230-233.

Статті у закордонних фахових виданнях:

6. Лелека О.В. Смысловая трансформация понятия «радикальное зло» / О.В. Лелека // Научный вестник Магнитогорского филиала РАНХиГС / [гл. ред. В.Б. Петров]. – Магнитогорский дом печати, 2014. – Выпуск 1. – С. 188-195.

Статті у інших наукових виданнях та матеріали конференцій:

7. Лелека О.В. Дія як «мета в собі»: моральна проблема за Ганною Арендт / О.В. Лелека // Дні науки філософського факультету - 2012: Тези доповідей міжнародної наукової конференції (18-19 квітня, 2012 р.). – К.: ВПЦ «Київський Університет», 2012. – Ч. VII. - С.116-119.
8. Лелека О.В. Влада прощення в межах «дії як мети в собі» / О.В. Лелека // Дні науки філософського факультету - 2013: Тези доповідей міжнародної наукової конференції (16-17 квітня, 2013]. – К.: ВПЦ «Київський Університет», 2013. – Ч.8. – С. 131-132.
9. Лелека О.В. Дія як інтеракція за Ганною Арендт / О.В. Лелека // Дні науки філософського факультету - 2014: Тези доповідей міжнародної наукової конференції (15-16 квітня, 2014 р.). – К.: ВПЦ «Київський Університет», 2014. – Ч.5. – С. 81-83.
10. Лелека О.В. Рецепція концепту розширеного мислення у доробку Г. Арендт / О.В. Лелека // Дні науки філософського факультету - 2015: Тези доповідей міжнародної наукової конференції (21-22 квітня, 2015 р.). – К.: ВПЦ «Київський Університет», 2015. – Ч.3. - С. 78-80.

АНОТАЦІЇ

Лелека О.В. Деконструкція зла: соціальна трансформація від радикального до банального. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Дисертація присвячена актуальним питанням розуміння та номіналізації актів надмірної жорстокості на прикладі аналізу поняття «радикальне зло».

Новизна дослідження полягає у виявленні ефективних шляхів формування моральної свідомості суспільства за потреби розуміння нових форм зла. Робота обстоює тезу, що засоби рефлексивного судження мають значний потенціал щодо артикуляції, а отже, й розуміння, нових форм зла у суспільстві. Доведення даної тези вимагає залучення деконструктивного підходу як позитивного методу конструювання поняття. Усвідомлення морального смислу завжди йде поряд із необхідністю його семантично означити, тобто артикулювати.

Тому проект деконструкції передбачає історичну реконструкцію подій з метою побудови нового смислового значення у вигляді поняття із відповідним соціальному контексту моральним значенням. Історична реконструкція дозволяє побачити, що порушення лінійного правила схоплення та розуміння, властивого логічному судженню, є однією із основних причин визнання неможливості зрозуміти та повністю усвідомити моральне значення радикального зла у світлі досвіду ХХ сторіччя. Когнітивний потенціал рефлексивного судження дозволяє представити нові перспективи розуміння, інтерпретації та усвідомлення морального значення не лише радикального зла, але й новітніх форм сучасного екстремізму.

У ході дослідження обґрунтовується думка, що рефлексивне судження дозволяє залучити естетичні засоби – метафору, художні образи тощо – до морального розуміння радикальних форм зла за умов відсутності готових понять та моральних орієнтирів у суспільстві.

Ключові слова: радикальне зло, деконструкція зла, банальність зла, рефлексивне судження, символізм.

Лелека О.В. Деконструкция зла: социальная трансформация от радикального к банальному. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2015.

Диссертация посвящена актуальным вопросам понимания и номинализации актов чрезмерной жестокости на примере анализа понятия «радикальное зло». Новизна исследования заключается в выявлении эффективных путей формирования нравственного сознания общества при необходимости осознания и понимания новых форм зла. Работа отстаивает тезис, что средства рефлексивного суждения имеют значительный потенциал для артикуляции, а, следовательно, и понимания, новых форм зла в обществе. Доказательство данного тезиса требует привлечения деконструктивного подхода как положительного метода конструирования понятия. Осознание морального смысла всегда идет рядом с необходимостью его семантически обозначить, то есть артикулировать.

Поэтому проект деконструкции предусматривает историческую реконструкцию событий с целью построения нового смыслового конструкта в виде понятия с соответствующим социальному контексту нравственным значением. В соответствии с потребностями деконструктивного подхода

построена и структура работы, которая предусматривает историческую реконструкцию понятия «радикальное зло», выявление слабых сторон его традиционного понимания, анализ семантической эволюции смыслового значения термина, а также выявление главных причин когнитивного кризиса понимания морального значения понятия «радикальное зло» в XX веке. Историческая реконструкция позволяет увидеть, что нарушение линейного правила схватывания и понимания, свойственного логическому суждению, является одной из основных причин признания невозможности понять и полностью осознать нравственное значение радикального зла в контексте опыта XX века.

В ходе исследования обосновывается мнение, что рефлексивное суждение позволяет привлечь эстетические средства – метафору, художественные образы и т.д. – к поэтапному пониманию особенностей радикальных форм зла при отсутствии готовых понятий и нравственных ориентиров в обществе.

Ключевые слова: радикальное зло, деконструкция зла, банальность зла, рефлексивное суждение, символизм.

Leleka O.V. Deconstruction of Evil: social transformation from radical to banal. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of philosophical sciences, speciality 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2015.

The thesis is devoted to topical issues of understanding and nominalization of acts of excessive cruelty based on an analysis of a concept of "radical evil." The novelty of the research is devoted to the effective ways of shaping of social and moral consciousness for understanding evil acts. The thesis defends the point of view that reflective judgments have significant potential for articulation, and, therefore, understanding of new forms of social evil.

The proof of the idea requires an involvement of deconstructive approach as a positive method of conceptual construction. Therefore, the project of deconstruction involves historical reconstruction of events in order to build new semantic meaning, afterwards, conceptualized as a concept. Historical reconstruction enables to discover that violation of a linear rule of understanding inherent in the logical judgment is one of the main reasons for the recognition of inability to understand moral significance of radical evil in the light of the experience of the 20th century. Historical reconstruction draws new ways for understanding radical evil as a social phenomenon of collective moral conscienceness.

An alternative to logical judgement is presented with expressive potential of reflective judgement. Functioning on distinct principle, it enables to overcome cognitive limits of logical judgement presenting transcendence as a condition of reciprocal moral correlation of forms of subject and object within Kant's aesthetic theory. Therefore, potential of reflective judgement can be applied for moral reflexion in situations of moral collapse proving aesthetic symbols can be used for moral understanding and articulation.

Practical approbation of this scientific point of view is realized within analysis of historical background of the 20th century instruments of moral and social ways of understanding evil deeds. The main focus of interest is narration as both important postmodern instrument for reflexion and movement towards moral understanding of unprecedented evil deeds in societies. Narration presents the first step to reflexion providing an impetus to further moral discussions and considerations in public realm.

This is the starting point when presented in publicity narrations become in the focus of interest serving for formation of moral attitude of society's members to events of their glorious past. Being in the focus of public reflection, history becomes a ground for generation of new meanings that can serve for both recemantization of older ones and formation of new concepts. In the situation of moral collapse when traditional moral banisters are out of functioning, society has to activate forces of moral, social, aesthetic expressivity to start the process of moral understanding.

The thesis shows that reflective judgment allows to involve aesthetic means – linguistic metaphor, artistic images, etc. – to the gradual understanding of radical forms of evil in the situation of moral collapse.

Keywords: radical evil, deconstruction of evil, banality of evil, reflexive judgments, symbolism.